

Το λαϊκό παραμύθι ως γέφυρα διαπολιτισμικής επικοινωνίας: η περίπτωση των παραλλαγών. Προτάσεις αξιοποίησης στην εκπαίδευση
Folk tales as a bridge of cross cultural communication: the case of variations. Suggestions on utilizing them in the teaching classroom.

Τασούλα Τσιλιμένη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Π.Τ.Π.Ε. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

tsilimeni@uth.gr

tsilimeni@gmail.com

Abstract

Folk tales contain both traits of a national identity and of a universal character. They are supple but they also maintain their basic structure. Ethnologists have spotted a very large number of folk tales variations which prove the folk tale's universality. Furthermore, the cross cultural researches that analyze folk tales show that the basic patterns which are repeated from place to place are kept untouched, although regional variations do exist among peoples. The existence of common patterns and other similarities, in general, helps children realize the cultural variety of the world and also find similarities and differences between their civilization and other civilizations. Folk tale variations can be a valuable source to utilize in cross cultural education. In the present article we try to present the role of folk tales as a bridge of cross cultural communication through the different variations of a folk tale, as they are found in different countries. At the same time we are going to present teaching prepositions of utilizing the folk tale in class, so as to reinforce the aspect that narration and folk tales are among the most suitable areas for the realization of a "cultural meeting" between different countries.

Key words: fairy tales, storytelling, intercultural education

Εισαγωγή

Το λαϊκό παραμύθι δε γνωρίζει από σύνορα και γεωγραφικά όρια, είναι «διεθνές λαογραφικό είδος και κυκλοφορεί εύκολα από τόπο σε τόπο». «Έχει συντεθεί από πυρήνες/μοτίβα μύθων που είναι γνωστοί στους περισσότερους λαούς» (Λουκάτος, 1988). Το παραμύθι έχει συνδεθεί με την ψυχαγωγία και την παρηγορία του κοινού, που είναι βασικές ανάγκες του ανθρώπου. Γιαυτό και συναντάται με την ίδια αναγνωρίσιμη μορφή σε τόσο διαφορετικούς πολιτισμούς. Δημιούργημα προφορικού λόγου, ταξίδευε πάντα διατηρώντας διαχρονικά ενιαία τη δομή και τα χαρακτηριστικά του, παρόλως τις αλλαγές που υφίσταντο δια του ταξιδιού, σε ό,τι αφορά το πλαίσιο της γλώσσας, του εθνικού και τοπικού πολιτισμού. Το λαϊκό παραμύθι εμπεριέχει μεν στοιχεία εθνικής ταυτότητας και πλείστες τοπικές αντιλήψεις περί των πραγμάτων, αλλά διαθέτει ταυτόχρονα και έναν οικουμενικού χαρακτήρα, αφού συνδέεται γενικά με το ανθρώπινο είδος. Είναι εύπλαστο, αλλά ταυτόχρονα διατηρεί και τον βασικό του δομικό πυρήνα. Εν ολίγοις διαμορφώνεται, αλλά και διαμορφώνει, καθώς μεταφέρει πληροφορίες, ιδεολογίες, βιωμένη εμπειρία κ.ά.

Τα λαϊκά παραμύθια με τις τόσες παραλλαγές τους που εντόπισαν οι εθνολόγοι και που έχουν καταγραφεί στον διεθνή κατάλογο Aarne-Thompson, δηλώνουν την παγκοσμιότητά τους. Αυτή η καθολική ύπαρξη του παραμυθιού στους λαούς, με την ομοιότητα θεμάτων και μοτίβων, τους κοινούς τρόπους έκφρασης, αλλά και άλλων στοιχείων, που καταγράφονται ανάμεσα στους διαφορετικούς πολιτισμούς, αποδεικνύει ότι το παραμύθι είναι ένα βασικό εκφραστικό μέσο της ανθρώπινης κοινωνίας, που υπερβαίνει τα εθνικά όρια και συνεπώς αποτελεί την πιο ενδιαφέρουσα πρόταση εισαγωγής του στην εκπαίδευση για ποικίλους λόγους, μεταξύ των οποίων και η διαπολιτισμική εκπαίδευση (Μερακλής, 1980).

Τα τελευταία χρόνια υλοποιούνται όλο και περισσότερα εκπαιδευτικά projects με σκοπό τη διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση των μαθητών μέσα από τη χρήση των λαϊκών παραμυθιών (Τσιλιμένη, 2013). Οι υποστηρικτές της αφήγησης ισχυρίζονται ότι η εξιστόρηση ιστοριών δημιουργεί ένα μαθησιακό περιβάλλον επικοινωνιακό, διασκεδαστικό, συλλογικό και συμβάλει στη δημιουργία μιας κατάλληλης συναισθηματικής ατμόσφαιρας, όπου η πρόσληψη κάθε μορφής γνώσης γίνεται πιο προσιτή. Η αφήγηση είναι μια συνεργατική μαθησιακή δραστηριότητα των μαθητών με διαφορές σε επίπεδο κουλτούρας. Καθώς η ετερότητα με την πλέον διευρυμένη έννοια, αποτελεί ένα χαρακτηριστικό του σύγχρονου σχολείου, είναι ανάγκη οι εκπαιδευτικοί να αναπτύξουν πρακτικές που να στοχεύουν στην μείωση και στον περιορισμό κάθε μορφής περιθωριοποίησης, προκατάληψης και ρατσισμού (Αγγελίδης, 2012. Bell, 2003).

Η αφήγηση παραμυθιού έρχεται να συμβάλλει θετικά στην υλοποίηση των στόχων της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, αφού τα παραμύθια μεταφέρουν όχι μόνο εμπειρία αιώνων αλλά εμπεριέχουν την έννοια του διαφορετικού με πολλές όψεις (Tiedt, 2006).

Η ύπαρξη κοινών μοτίβων και γενικά ομοιοτήτων των παραμυθιών, βοηθά τα παιδιά να ανακαλύψουν την πολιτισμική ποικιλία του κόσμου, να διαπιστώσουν ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στο δικό τους και σε άλλους πολιτισμούς. Οι ιστορίες που έχουν κοινά στοιχεία/μοτίβα δημιουργούν στους ακροατές την αίσθηση ότι μοιράζονται μια κοινή πραγματικότητα και ότι έχουν κατά κάποιο τρόπο μια κοινή ταυτότητα.

Στο παρόν άρθρο θα επιχειρήσω να αναδείξω τη συνάντηση του «εμείς» με το «άλλο», μέσα από παραλλαγές ενός παραμυθιού. Θα ενισχυθεί η άποψη ότι το παραμύθι είναι από τα πιο πρόσφορα πεδία για την πραγματοποίηση της «πολιτισμικής συνάντησης» και της ανάδειξης των κοινών πολιτισμικών στοιχείων, ανάμεσα στους λαούς, χωρίς ταυτόχρονα να παραγνωρίζονται και οι ιδιαιτερότητες οι οποίες καθορίζονται από τη γενική και την τοπική ιστορία. Για να αναδείξω το θέμα μου επέλεξα το παραμύθι «Ο ποντικός και η θυγατέρα του», που είναι ιδιαίτερα γνωστό στην Ελλάδα και στη συνέχεια διερεύνησα παραλλαγές του παραμυθιού σε ηλεκτρονικές πηγές. Έτσι από το «Folklore and mythology electronic Texts» (<http://www.pitt.edu/~dash/folktexts.html>) σελίδα που επιμελήθηκε ο D.Ashliman, καθηγητής στο Pittsburgh, ανέσυρα 5 παραλλαγές του παραμυθιού σε διάφορες χώρες και ηπείρους (<http://www.pitt.edu/~dash/type2031c.html>) που είναι διασκευασμένα κείμενα για παιδιά. Πρόθεσή μου δεν είναι μια ανάλυση υπό το πρίσμα της συγκριτικής γραμματολογίας και θεωρίας. Οι παραλλαγές του ίδιου παραμυθιακού μοτίβου εξετάζονται με πρόθεση να αναδειχθεί η αξιοποίησή τους στο πλαίσιο της διαπολιτισμικότητας που απηχεί το περιεχόμενό τους. Μεταξύ των παραλλαγών του ίδιου παραμυθιού διαπιστώνεται ένας διαπολιτισμικός διάλογος.

Οι τίτλοι των παραμυθιών/παραλλαγών είναι:

- *The mouse and his daughter* (Greece)
- *The transformed Mouse seeks a Bridegroom* (India, *The Panchatantra*)
- *The rats and their daughter* (Japan) και σε άλλες παραλλαγές με τίτλο α) *The Beautiful Mouse Girl* β) *The Mouse's Wedding*
- *A bridegroom for miss Mole* (Korea)
- *The story of the rat and her journey to God* (Romania)
- *The most powerful husband in the world* (France or French North Africa)

Στο σημείο αυτό παραθέτω την ελληνική εκδοχή, η οποία συναντάται σε πολλά μέρη με αφηγηματικές μικροδιαφορές:

Ο Ποντικός και η θυγατέρα του

Μια φορά ήταν ένας ποντικός και είχε μια θυγατέρα πολύ όμορφη. Ήθελε να την παντρεύει, μα δεν ήθελε να τη δώσει σε ποντικό. Κει που συλλογιότανε, βλέπει τον ήλιο να λάμπει.

- *Α! είπε με το νου του, να γαμπρός για το κορίτσι μου, και χωρίς να χάσει καιρό την παίρνει και την πιάνει και την πάει στο παλάτι του ήλιου.*

- *Ήλιε, την παίρνεις τη θυγατέρα μου για γυναίκα; Δε θέλω να τη δώσω σ' άλλα τόσα όμορφη, μόνο σε σένα που 'σαι τόσο όμορφος και δυνατός.*

- *Αχ! του λέει ο ήλιος για να το ξεφορτωθεί. Δεν είμαι 'γω, όπως με θαρρείς, δυνατότερος απ' όλους στον κόσμο. Διε κείνα-να τα σύννεφα, άμα με πλακώσουν σκοτεινιάζω και τίποτα δε μπορώ να κάμω. Σύρε σ' αυτά και χωρίς άλλο θα πετύχεις. Ο καημένος ο ποντικός τι να κάμει! Σηκώνεται και πάει στα σύννεφα, μα και κει σκούρα τα βρήκε.*

- *Βλέπεις το βοριά; Του είπαν τα σύννεφα. Αυτός όταν φυσά εμείς σκορπιζόμαστε και χάνουμε τα κομμάτια μας. Σύρε στο βοριά. Τότε ο ποντικός παίρνει τη θυγατέρα του και πάει στο βοριά και του λέει με τι σκοπό ήρθε σ' αυτόνα.*

- *Μετά χαράς καημένε ποντικέ θα την έπαιρνα την όμορφή σου θυγατέρα, μα δεν είμαι εγώ*

όπως με θαρρείς, δυνατός. Σύρε σε κείνο τον πύργο. Τον βλέπεις; Σαράντα χρόνια φυσώντας δε μπόρεσα να τον ρίξω κάτω.

Να μην τα πολυλογούμε, πηγαίνει και στον πύργο και του λέει τα ίδια. Ο πύργος τότε γυρίζει και του λέει:

- *Ποντικέ, ποντικέ, ακούς μια βοή μέσα στους τοίχους μου; Τι θαρρείς πως είναι; Αντρειωμένα θεριά, ποντικοί, που με κατατρώνε και κοντεύουνε να με ρίξουν κάτω. Απ' τους ποντικούς πλειότερο αντρειωμένος και δυνατός κανείς δεν είναι στον κόσμο και καθόλου να μην ακούς.*

Τότε ο ποντικός γίνηκεν η καρδιά του και δίνει την κόρη του σ' έναν αντρειωμένο και όμορφο ποντίκαρο.

Μέγας, Γ. (1983). *Ελληνικά παραμύθια*. Αθήνα: Εστία

Σχολιασμός/ανάλυση δεδομένων

Οι παραλλαγές της ιστορίας αποτελούν ένα ενδιαφέρον υλικό για τον εντοπισμό διαφορετικών ή κοινών, αντιλήψεων και κοινωνικών στάσεων για διάφορα θέματα καθώς και για τον γάμο των γυναικών. Σε όλες τις παραλλαγές ζητείται γαμπρός που να είναι ο πιο δυνατός, ο πιο όμορφος ο πιο ταιριαστός για την πιο όμορφη κόρη(θετή ή πραγματική). Στα κείμενα αυτά υπάρχουν ομοιότητες και διαφορές, οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν διαπολιτισμικά. Συγκεκριμένα σημειώνονται τα εξής:

- η δύναμη και η ομορφιά σε όλους τους λαούς των παραμυθιών έχουν αίγλη και θεωρούνται κορυφαία επιδίωξη
- η φύση (τα στοιχεία της) θεωρείται ότι είναι η υπέρτατη δύναμη
- ο ήλιος, τα σύννεφα, αέρας, ο βράχος (πύργος, τοίχος) θεωρούνται τα πιο σημαντικά στη φύση
- σε όλα τα παραμύθια οι πλέον κατάλληλοι γαμπροί είναι οι ίδιοι(ήλιος, σύννεφα, ο αέρας, ο βράχος)
- σε 3 από τα παραμύθια καταγράφονται στοιχεία θρησκευτικότητας. Συγκεκριμένα ένας σοφός και ένας γκουρού προσεύχονται στον Γάγγη ποταμό (Κορέα, Γαλλία και Β. Αφρική)
- ο ποντικός ως είδος είναι κοινό σε όλες τις χώρες
- σε 2 παραμύθια αναφέρεται η σημασία της σοφίας στην οποία προσφεύγει κάποιος για να βρει λύση στα προβλήματά του (Ινδία, Κορέα)
- σε 2 μόνο παραμύθια η κόρη, υποψήφια νύφη, έχει λόγο και είναι αυτή που θα αποφασίσει για τον σύζυγό της (Ινδία & Ιαπωνία). Στην παραλλαγή της Ινδίας η κόρη κάθε φορά που ο πατέρας προτείνει σύζυγο εκείνη τον απορρίπτει. Για τον ήλιο π.χ. λέει: «Συγνώμη πατέρα αλλά δεν μπορώ να τον παντρευτώ. Είναι τόσο φωτεινός και ζεστός που θα με κάνει στάχτη». Στην παραλλαγή της Ιαπωνίας η κόρη εκφράζει την άποψή της μόνο όταν ο πατέρας συνομιλεί με τον αέρα οπ οποίος και τον παραπέμπει σε έναν τοίχο τόσο γερό που δεν μπορεί να τον ρίξει όσο κι αν φυσά. Τότε η κόρη παίρνει το λόγο και λέει: «Δεν πρόκειται να παντρευτώ αυτόν τον παλιό , άσχημο τοίχο που έχει τα χρόνια του παππού μου... θα παντρευόμουν τον ήλιο, τα σύννεφα, τον αέρα γιατί αυτό είναι το καθήκον μου, παρόλο που ο μόνος που αγαπώ είναι ένας νέος κι όμορφος ποντικός. Αλλά αυτόν τον απαίσιο τοίχο-καλύτερα να πεθάνω!»
- στα 4 παραμύθια ο πατέρας είναι αυτός που αποφασίζει για τον σύζυγο της κόρης.
- σε 4 παραμύθια δεν αναφέρεται καθόλου η μητέρα/γυναίκα του πατέρα. Στην παραλλαγή της Ιαπωνίας από την αρχή το παραμύθι λέει: «ήταν ένας ποντικός και η γυναίκα του... και είχαν μια κόρη». Στο παραμύθι αυτό ο πατέρας ονειρεύεται για γαμπρό έναν ποντικό, όμως είναι η γυναίκα εκείνη η οποία θέλει κάτι καλύτερο κι έτσι φτάνουν στον ήλιο και οι δυο μαζί. Είναι όμως η γυναίκα αυτή που συνομιλεί με τους υποψήφιους γαμπρούς.

- οι γονείς παντού θεωρούν ότι η κόρη τους είναι το πιο όμορφο πλάσμα και συνεπώς της αξίζει το καλύτερο
- σε όλα τα παραμύθια το καλύτερο διερευνάται στο διαφορετικό είδος
- σε όλα τα παραμύθια τελικά προβάλλεται η άποψη ότι κάθε ένας πρέπει να είναι με τους ομοίους του, εκεί που του ταιριάζει
- στα 4 παραμύθια καταγράφεται η τελετή του γάμου

Το παραμύθι το οποίο διαφοροποιείται σε σημαντικό βαθμό έναντι των υπολοίπων είναι η παραλλαγή της Ρουμανίας, στο οποίο δεν γίνεται λόγος για κόρη, αλλά ήρωας είναι μόνο ο ποντικός, ο οποίος αποκτώντας ομορφιά και δύναμη, κάτι που διαθέτει μόνο ο θεός, αποφασίζει να πάει να τον επισκεφτεί καθώς πιστεύει ότι θα τον δεχτεί ως αντάξιο του. Τον ψάχνει καιρό και αφού δεν τον βρίσκει ρωτά τον Ήλιο, μετά τα σύννεφα, μετά τον άνεμο, που βρίσκεται. Καθένας με τη σειρά του αρνείται οποιαδήποτε συζήτηση μαζί του, μέχρι που ο τελευταίος, ο άνεμος, τον εκτοξεύει σε μια μυρμηγκοφωλιά, λέγοντας ότι εκεί ανήκει ένας ποντικός. Εδώ δίνεται έμφαση στο νόημα, ότι κάθε ένας πρέπει να μένει εκεί που ανήκει.

Γενικά οι συγκεκριμένες παραλλαγές έχουν διαπολιτισμικό ενδιαφέρον καθώς προβάλλουν μια τοπιογραφία πολιτισμικών αναφορών, διαθέτουν πλείστα στοιχεία που μπορούν να αξιοποιηθούν στο σχολείο. Στοιχεία που αφορούν τη βιοτική και πολιτιστική πραγματικότητα κάθε τύπου, όπως οι θρησκευτικές αντιλήψεις (προσευχή/μοναχός), κοινωνικές αντιλήψεις (ο γάμος), ο ρόλος του πατέρα/της μητέρας στην οικογένεια (αυτός/η αποφασίζει), η θέση της γυναίκας/κοπέλας (αποφασίζει άλλος για τον σύζυγο), η αναγνώριση κοινών αξιακών σημείων (ομορφιά/δύναμη), η υπέρτατη εξουσία της σοφίας σε βαθμό που όσοι την κατέχουν αποφασίζουν για την τύχη των άλλων (Κορέα), η ύλη συγκαταλέγεται στα στοιχεία της φύσης (το βουνό/βράχος) κ.λπ.

Προτάσεις αξιοποίησης των παραμυθιών

Τα παραμύθια αυτά μπορούν να αποτελέσουν μια διδακτική πρόταση για συζήτηση περί του όμοιου και διαφορετικού στους διάφορους πολιτισμούς, για το «εμείς» και οι «άλλοι». Ο εκπαιδευτικός θέτοντας ως διδακτικό στόχο, τα παιδιά να συλλάβουν το φαινόμενο του παραμυθιού ως διαχρονικό και παγκόσμιο, καθώς και να ανιχνεύσουν τα κοινά ή διαφορετικά πολιτισμικά στοιχεία των παραμυθιών, μπορεί να σχεδιάσει δραστηριότητες για τις συγκεκριμένες παραλλαγές.

Ενδεικτικά μετά την ανάγνωση/αφήγηση του παραμυθιού και τη συζήτηση με τα παιδιά, ο εκπαιδευτικός προτείνει:

- Να εντοπίσουν και να ζωγραφίσουν τα κοινά στοιχεία
- Να αναλάβουν παιχνίδια ρόλων και να δραματοποιήσουν σκηνές τις ιστορίες για να κατανοήσουν τη θέση του άλλου.
- Να συζητήσουν για τη θέση της γυναίκας σε διαφορετικούς πολιτισμούς και να συνδέσουν τις αντιλήψεις των παραλλαγών με αυτές που ισχύουν σήμερα
- Να αναζητήσουν παραλλαγές και άλλων γνωστών παραμυθιών τους, στο ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον τους, σε βιβλία, στο ίντερνετ.
- Να παρουσιάσουν τη σύγκριση των παραλλαγών
- Να δημιουργήσουν συλλογή παραλλαγών

Ιδιαίτερα στα παραμύθια αυτά μπορεί να αξιοποιηθεί η αναφορά στην τελετή του γάμου και να επικεντρωθεί η δραστηριοποίηση των μαθητών στη μελέτη, συζήτηση και συγκέντρωση στοιχείων που αφορούν ήθη και έθιμα για τον γάμο, τη μουσική, το χορό, την ενδυματολογία κ.α. σχετικά, σε διαφορετικές περιοχές και λαούς.

Συμπεράσματα

Οι παραλλαγές των παραμυθιών αναδεικνύουν μια δι-εθνική παράδοση και κουλτούρα και αποτελούν εργαλεία ικανά να συμβάλλουν στο μετασχηματισμό του σχολείου από μονοπολιτισμικό και εθνοκεντρικό, σε διαπολιτισμικό. Με τις παραλλαγές του παραμυθιού που προαναφέρονται, τα παιδιά μέσω της ψυχαγωγίας, ανακαλύπτουν τα νήματα που ενώνουν διαφορετικές κουλτούρες, διαπιστώνουν κοινά σημεία σύνδεσης αλλά και εξοικειώνονται με την πολυμορφία άλλων τοπικών πολιτισμών (Κακάμπουρα, 2005· Μάγος, 2012). Έτσι οι μαθητές καταφέρνουν να επαναπροσδιορίσουν την ταυτότητά τους. Το παραμύθι με λόγο περιεκτικό και άμεσο, εσωκλείει την αλήθεια του όμοιου και επανεξετάζει το διαφορετικό ως κοινό στοιχείο κάθε τόπου.

Βιβλιογραφία

- Αγγελίδης, Π.(2012). *Παιδαγωγικές της συμπερίληψης* (επιμ.). Αθήνα: Διάδραση.
- Bell, L.A. (2003). Telling Tales: what stories can teach us about racism. *Race, Ethnicity and Education*, 6 (1), 1-28.

- Κακάμπουρα, Ρ.(2005). *Ο λαϊκός πολιτισμός ως πεδίο διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Μια διδακτική πρόταση*. Στο «Μάθηση και διδασκαλία στην κοινωνία της γνώσης», Αθήνα: Πρακτικά Ε΄ Πανελληνίου Συνεδρίου, Ε.Κ.Π.Α./ Κ.Ε.ΕΠ.ΕΚ.
- Λουκάτος, Δ. (1998). *Τα ελληνικά λαϊκά παραμύθια* στο «Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας» Αφιέρωμα: « Το παραμύθι και οι παραμυθάδες», Αθήνα: Καστανιώτης, τ. 3, σελ. 46.
- Μάγος, Κ.(2013). *Διδάσκοντας με αφηγήσεις: Η αξιοποίηση της αφήγησης στη διαπολιτισμική εκπαίδευση*. Στο Τσιλιμένη, Τ. & Σμυρναίος, Α.& Γραίκος, Ν. (επιμ.) «Αφήγηση και Εκπαίδευση». Βόλος: Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού: Κατεύθυνση Λογοτεχνίας & ΠΟΦΑ, σσ. 65-77.
- Μέγας, Γ. (1983). *Ελληνικά παραμύθια*. Αθήνα: Εστία.
- Μερακλής Μ. (1980). *Ευτράπελες διηγήσεις. Το κοινωνικό τους περιεχόμενο*, Αθήνα: Εστία.
- Τσιλιμένη Τ. (2013). *Η αφήγηση ιστοριών για την προώθηση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης: Ζητήματα εφαρμογής και ένα παράδειγμα*. Στο Αγγελίδης & Χατζησωτηρίου (επιμ.), «Διαπολιτισμικός διάλογος στην εκπαίδευση: θεωρητικές προσεγγίσεις, πολιτικές πεποιθήσεις και παιδαγωγικές πρακτικές», Αθήνα: Διάδραση, σσ. 451-476.
- Tiedt, P.& Tiedt, I.(2006). *Πολυπολιτισμική διδασκαλία*. Μτφ. Τ. Πλυτά. Αθήνα: Παπαζήσης.

Για τα κείμενα των παραμυθιών χρησιμοποιήθηκε ο ιστοχώρος:

<http://www.pitt.edu/~dash/type2031c.html> . Τελευταία ανάκτηση 22 Απριλίου 2014.